

Tautinio ðvietimo raida Vilniaus ir Ðalëininkø rajonuose atkûrus nepriklausomybæ

Marijus Pileckas

*Vilniaus pedagoginis universitetas
El. paštas: marijus@geo.lt*

ÁVADAS

Tautinis ðvietimas yra opi etniškai nevienalytø ðalio problema. Tautinio ðvietimo padëtis, jos kaita vienoje ar kitoje teritorijoje yra glaudþiai susijusi su nacionaliniais procesais ir politiniø aplinkybiø pokyèiais. Tai ypaè ryðku etniškai miðriame Rytø Lietuvos regione, kur pastaruosius keletà ðimtmeèiø ðvietimas vyraujanèio politiniø jëgø buvo naudojamas kaip efektyvi priemonë gyventojø nacionalinei savimonei keisti viena ar kita kryptimi (rusifikacija, polonizacija, sovietizacija, relituanizacija). Nors tautinio ðvietimo pokyèiai, ávykø Rytø Lietuvoje po nepriklausomybës atkûrimo, yra iðties didelio masto, jie iki ðiol nėra visapusiðkai iðnagrinëti. Nesant objektyvios analizës tiek Lietuvoje, tiek uþsienyje (ypaè Lenkijoje), nuolat pasigirsta ávairiø politinø potekstø turinèio spekuliacijø. Be abejojimo, didelis smûgis, pristabdæs Rytø Lietuvos etnokultûrinës raidos tyrimus, buvo iðkilus geografo, Rytø Lietuvos problematikos tyrëjo ir eksperto P. Gauèio mirtis. Autorius, tàsdamas P. Gauèio darbus, atliko ðiame regione vykstanèio dabartinio tautinio procesø kompleksinæ analizæ (Pileckas, 2002; 2003), kurios viena svarbiausio sudedamøjø – tautinio ðvietimo pokyèiø tyrimas. Bendros visam regionui tautinio ðvietimo kaitos tendencijos buvo pristatytos tarptautinëje konferencijoje „Ekonominiai, demografiniai pokyèiai ir ðvietimo problemos Rytø ir Vidurio Europoje“ (Pileckas, 2004). Kà parodë atliktas tyrimas?

Visø pirma būtina paþymëti, kad Lietuvos Respublika nuo pat nepriklausomybës atkûrimo visoje ðalies teritorijoje vykdo demokratiðkà ðvietimo politikà, siekdama patenkinti gyventojø poreikius leisti vaikus mokytis norima (valstybine ar tautinio maþumø) kalba. Tai ne tik leidþia sëkmingai iðspræsti tautinio ðvietimo problemas, bet ir formuoja gerus nacionalinius santykius. Kadangi sovietinis, á rusifikacijà orientuotas mokyklø tinklas nebeatitiko naujø poreikiø, jà daug kur teko pertvarkyti. Natûralu, kad tautinio ðvietimo pokyèiai itin ryðkûs etniškai mið-

rijoje Rytø Lietuvoje, ypaè tautinio maþumø vyraujamose teritorijose.

Atkûrus Lietuvos nepriklausomybæ tautinëms maþumoms tapo būtina iðmokti valstybinæ lietuviø kalbà. Kadangi tautinio maþumø mokyklose lietuviø kalbos iðmokoma prastai, nelietuviai gyventojai linksta vaikus leisti á lietuviðkas mokyklas. Be to, reikëjo taisyti lietuviø tautybës gyventojø padëtà lenkø vyraujamose Pietrytø Lietuvos vietovëse, kuriose sovietmeèiu lietuviðkø mokyklø bei klasiø trûko ar tiesiog nebuvo ir lietuviai buvo priversti leisti vaikus á rusiðkas ar lenkiðkas klases. Tenkinant ðiuos poreikius Rytø Lietuvoje smarkiai iðaugo lietuviðkø mokyklø ir lietuviø kalba besimokanèiø mokiniø skaièius bei nuòðimtis. Jeigu 1989–1990 mokslo metais lietuviðkose mokyklose ir klasëse òia mokësi beveik vien lietuviai, tai 2001–2002 mokslo metais lietuviðkas mokyklas ir klases jau lankë apie ketvirtadalis tautinio maþumø (daugiausia lenkø tautybës) moksleiviai.

Gerokai pakito ir lenkiðkø bei rusiðkø mokyklø skaièius. Ðiuos pokyèius lëmë tautinis Lietuvos lenkø atgimimas. Sovietmeèiu didelë dalis (apie 2/3) Rytø Lietuvos lenkø savo vaikus leido á rusiðkas mokyklas, ir tai turëjo didelæ átakà jø rusëjimui, kuris daugiausia pasireiðkë per rusø kalbos plitimà tarp lenkø tautybës regiono gyventojø. Lietuvai atgavus nepriklausomybæ padëtis ið esmës pasikeitë. Rytø Lietuvos lenkai ëmë teikti pirmenybæ lenkiðkoms mokykloms. Dël to stipriai sumaþëjo rusiðkø mokyklø (jas dabar lanko rusø bei kitø tautybiø – daugiausia ukrainieèiø, baltarusiø – moksleiviai), o atitinkamai iðaugo lenkiðkø mokyklø skaièius. Didelë dalis miðriø mokyklø, ypaè Pietrytø Lietuvoje, buvo reorganizuotos á vienakalbes.

Bendros tendencijos nieko nesako apie teritorinius nagrinëjamo klausimo skirtumus. Iðsamesnë, savivaldybiø lygio, analizë parodë, kad pagal tautinio ðvietimo padëtà Rytø Lietuvos regionà galima suskirstyti á dvi dalis. Abiejose pastebimi anksëiau iðdëstyti dësningumai, taèiau skiriasi jø pasireiðkimo mastai;

skirtumus lemia nevienoda savivaldybių vykdoma švietimo politika bei etnolingvistinės padėties ypatumai.

Tose Rytų Lietuvos savivaldybėse, kur vyrauja lietuvių tautybės gyventojai – Vilniaus miesto, Zarasų, Ignalinos, Dvenionių, Molėtų, Dirvintų, Trakų ir Varenos rajonų, Druskininkų ir Elektrėnų, taip pat rusiðkoje Visagino miesto savivaldybėje tautinio švietimo padėtį galima laikyti gera, nors Vilniaus mieste lietuviðkos mokyklos yra perkrautos, kai tuo tarpu kai kurios rusiðkos ar lenkiðkos stovi pustuðtės. Šios savivaldybės iš esmės vykdo demokratišką švietimo politiką, pagal gyventojų poreikius sudaromas sąlygas mokytis valstybine arba tautinio mažumų kalba, o mokyklų tinklas yra optimaliai koreguojamas atsižvelgiant į mokinių skaičių bei susisiekimo sąlygas.

Visiðkai kitokia padėtis beveik iðtusiai lenkiðkose Vilniaus ir Ðalėininkų rajonų savivaldybėse. Èia višaip proteguojamos lenkiðkos mokyklos, o nelietuvių gyventojų poreikis leisti vaikus mokytis valstybine kalba yra ignoruojamas, lietuviðkos mokyklos bei jų pedagogai patiria diskriminaciją. Tad tautinio švietimo raidą šioje Rytų Lietuvos regiono dalyje, kuri pagrįstai vadinama problemine, derėtų aptarti atskirai. Toks ir yra šio straipsnio tikslas.

METODIKA

Iðsami statistinė medžiaga apie bendrojo lavinimo mokyklų ir jų moksleivių pasiskirstymą pagal mokymo(si) kalbą Lietuvos savivaldybėse saugoma švietimo informacinių technologijų centre (ÐITC), bendrojo lavinimo mokyklų titulinuose lapuose (1989–1990 ir 1994–1995 mokslo metų duomenys) bei paruoðtose suvestinėse (2001–2002 m. m.). Savivaldybių tautinės sudėties pokyčius atspindi 1989 ir 2001 m. surašymų rezultatai.

Daug vertingų analitinių duomenų apie analizuojamos teritorijos tautinio švietimo pokyčius pastaruoju dešimtmėčiu ir dabartinę padėtį ávairių paþymų pavidalu buvo gauta švietimo ir mokslo ministerijos švietimo prieþiūros skyriuje (ŠMM ŠPS).

Visų šių áaltinių statistinė palyginamoji analizė ir sudaro tyrimo metodikos pagrindą. Vertinant ir interpretuojant duomenis buvo stengiamasi kiek ámanoma iðvengti subjektyvumo, kuris ypač pavojingas nagrinėjant tokius sudėtingus ir jautrius klausimus.

TAUTINIO ŠVIETIMO RAIDÁ VILNIAUS IR ÐALĖININKŲ RAJONŲ SAVIVALDYBĖSE

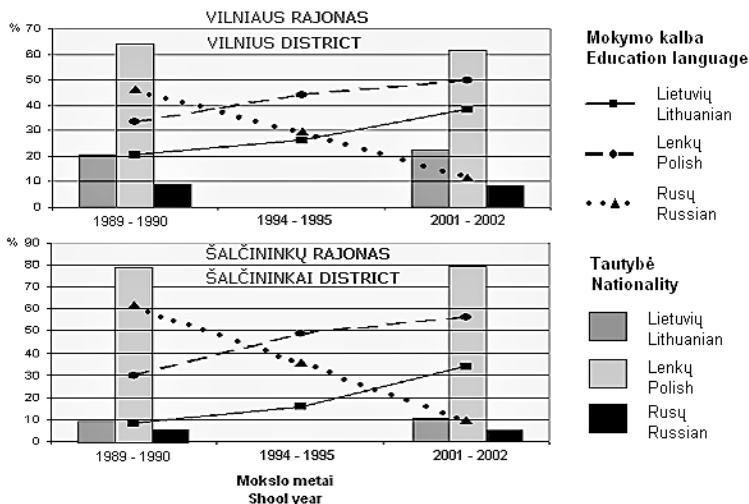
Iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.) dauguma šių rajonų mokyklų buvo miðrios (lietuvių-

rusų-lenkų, lietuvių-rusų ir rusų-lenkų), o du treðdaliai moksleivių mokėsi rusų kalba, nors šioje teritorijoje iðtusiai vyrauja lenkų tautybės gyventojai. Tuo tarpu lietuviams sąlygos mokytis gimtąja kalba èia faktiðkai nebuvo sudarytos.

Atkūrus nepriklausomybę, èmė keistis daugelio šio krašto gyventojų etnolingvistinės orientacijos. Pagal Statistikos departamento 1995 02 28 paskelbtą informaciją, apie 52% Vilniaus bei Ðalėininkų rajonų lenkų, kurie turi vaikų arba šis klausimas jiems rūpi, atsakė, kad vaikus norėtų leisti á lietuviðkas mokyklas, apie 40% – á lenkiðkas ir tik 4% – á rusiðkas (Ðel mokyklinio amþiaus vaikų..., 1996).

Vilniaus ir Ðalėininkų rajonų savivaldybių veiklą organizuojant tautiną švietimą po Lietuvos valstybingumo atkūrimo galima suskirstyti á du laikotarpius – iki ir po 1996 m.

1991–1993 m. del aktyvios lenkų autonominių veiklos ábiejuose rajonuose buvo ávestas tiesioginis Vyriausybės valdymas. Tuo metu analizuojamame rajone švietimo skyrių vedėjais buvo paskirti lietuviai, kurie išsilaikė iki 1996 m. savivaldybių rinkimų (iki tol pagal švietimo ástatymą rajonų merai be ministro sutikimo vedėjų iš pareigų áleisti negalėjo) (Ðel mokyklinio amþiaus vaikų..., 1996). 1991–1995 m. Vilniaus ir Ðalėininkų rajonuose, tenkinant gyventojų poreikius mokytis valstybine ar tautinio mažumų (daugiausia lenkų) kalba, buvo vykdoma aktyvi mokyklų tinklo pertvarka.



Pav. Vilniaus ir Ðalėininkų rajonų nacionalinės sudėties ir bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių pasiskirstymo pagal mokymosi kalbą kaita po nepriklausomybės atkūrimo

Figure. Changes of national composition and schoolchildren's distribution by education language in Vilnius and Šalėininkai districts after restoring the Independence

Per á laikotarpį mokyklų skaičius ásteigus naujas mokyklas ir išskirsėius miðrias Vilniaus rajone iðaugo nuo 57 iki 74, o Ðalėininkų rajone – nuo 42 iki 57. Ypač padaugėjo lietuviðkų mokyklų, kurioms Vyriausybės paskirti rajoninių švietimo skyrių vedėjai

Lentelë. Vilniaus ir Ðalëininkø rajonø bendrojo lavinimo mokyklø pasiskirstymo pagal mokymosi kalbà kaita po Lietuvos nepriklausomybës atkûrimo

Table. Changes in the distribution of comprehensive schools by education language in Vilnius and Ðalëininkai districts after restoring the Independence

Mokymosi kalba Education language	Vilniaus rajonas Vilnius district			Ðalëininkø rajonas Ðalëininkai district		
	Mokslo metai					
	1989–1990	1994–1995	2001–2002	1989–1990	1994–1995	2001–2002
Lietuviø Lithuanian	2	18	35	2	15	27
Lenkø Polish	22	21	28	15	24	37
Rusø Russian	5	2	2	11	4	3
Miðrios Mixed	28	33	25	14	14	1

skyrë pagrindinà dëmesà – Vilniaus rajone nuo 2 iki 18, o Ðalëininkø – nuo 2 iki 15. Rusø mokyklø skaiëius, atsilyvelgiant á etninæ rajonø sudëtà, dësningai sumapëjo kelis kartus. Kadangi nemaþai lenkø savo vaikus ëmë leisti á lietuviðkas mokyklas, lenkiðkø mokyklø skaiëius Ðalëininkø rajone iðaugo nesmarkiai, o Vilniaus rajone netgi sumapëjo. Miðriø mokyklø skaiëius beveik nepasikeitë, taëiau pakito jø teritorinis iðsidëstymas. Nemaþai miðriø mokyklø buvo iðskirstytos, kita vertus, kai kuriose vienakalbëse ar dvikalbëse mokyklose buvo ákurtos klasës kita kalba; ðvietimo skyriø pastangomis daug kur rusø bei lenkø mokyklose buvo ásteigtos lietuviðkos klasës.

Taip pertvarkant mokyklø tinklà, gerokai iðaugo lietuviø bei lenkø kalbomis ir labai sumapëjo rusø kalba besimokanëiø mokiniø nuodimtis.

Padëtis ið esmës pasikeitë po 1996 m. savivaldybiø rinkimø, kuriuos Vilniaus ir Ðalëininkø rajonuose kaip ir 1993 m. tvirtai laimëjo Lenkø rinkimø akcija. Naujoji rajonø vadovybë, pasinaudodama pasikeitusiu ðvietimo ástatymu, atleido anksëiau vyriausybës paskirtus ðvietimo skyriø vedëjus lietuvius ir pakeitë juos lenkais. Ðie iðkart pradëjo antilietuviðkà ðvietimo politikà, kuri pasireiðkë visokeriopa lietuviðkø mokyklø ir jø pedagogø diskriminacija. Motyvuodamos lëðø stoka, savivaldybës atsisakë steigti naujas lietuviðkas mokyklas, o jau esamas stengësi arba panaikinti, arba sudaryti joms kuo blogesnes sàlygas, skirdamos gerokai maþiau lëðø nei lenkiðkoms mokykloms, kurios ir taip dar gauna nemaþà paramà ið ávairiø Lenkijos fondø ir visuomeniniø organizacijø per Lietuvos lenkø mokytojų sàjungà „Maciez szkolna“.

Lietuviðkø mokyklø steigimo misijà perëmë Vilniaus apskrities virðininko administracija bei ðvietimo ir mokslo ministerija (Informacija apie lietuviðkas..., 2001). Vilniaus apskrities virðininkai per 5 metus, siekdami patenkinti vietos gyventojø poreikà mokyti vaikus valstybine kalba, Ðalëininkø ir Vilniaus rajonuose ásteigë 36 lietuviðkas ðvietimo ástaugas (20 Vilniaus ir

16 Ðalëininkø rajone): 3 vidurines, 15 pagrindines, 13 pradinio mokyklø, 2 darþelius-mokyklas, 2 darþelius, vienà lopðelà-darþelà. Ðvietimo ir mokslo ministerija Ðalëininkø mieste atidarë Lietuvos tûksantmeëio vidurinę mokyklà (Apie Vilniaus apskritis...,

2001). Ðiose ðvietimo ástaugose materialinë padëtis kiek geresnë nei 1991–1995 m. ásteigtose lietuviðkose mokyklose.

Taigi, nepaisant ánirtingo savivaldybiø pasiprieðinimo, nagrinëjamuose rajonuose toliau sparëiai augo lietuviðkø mokyklø skaiëius bei lietuviø kalba besimokanëiø mokiniø nuodimtis, kuris dabar gerokai virðija lietuviø tautybës procentà ðioje teritorijoje. Savivaldybiø pastangomis taip pat iðaugo ir lenkiðkø mokyklø, kurioms ëia skiriamas pagrindinis dëmesys, skaiëius, o rusiðkø mokyklø dar labiau sumapëjo. Labai stipriai sumapëjo miðriø mokyklø.

Mokyklø tinklas daug kur tapo netgi per tankus, todël ir ateityje kai kur galbût bûtø tikslingiau vël pereiti prie miðriø mokyklø.

LIETUVIÐKØ MOKYKLØ PADËTIS VILNIAUS IR ÐALËININKØ RAJONUOSE: PAGRINDINËS PROBLEMOS

Taigi, tenkinant didelà vietos gyventojø – tiek lietuviø, tiek nelietuviø – poreikà mokyti valstybine kalba, 1991–2001 m. buvo naujai ásteigta ar atskirta nuo miðriø daug lietuviðkø mokyklø. Ðiuo metu jau visoje Vilniaus ir Ðalëininkø rajonø seniûnijose yra lietuviðkø mokyklø, todël daugiau jø steigti nebereikia, labai svarbu tik optimaliai sutvarkyti jø tinklà (Dël mokyklinio amþiaus vaikø..., 1996).

Naujø lietuviðkø mokyklø steigimas sukëlë nemaþai problemø – trûko ir patalpø, ir inventoriaus, ir pedagogø. Ðios problemos iki ðiol lieka neiðspræstos dël diskriminacinës Vilniaus ir Ðalëininkø rajonø savivaldybiø politikos lietuviðkø mokyklø atþvilgiu. Kaip jau minëta, po 1996 m. ávykusiø savivaldybiø rinkimø ðvietimo skyriø vedëjus lietuvius pakeitus lenkais, minëtos savivaldybës ne tik kad atsisakë steigti naujas lietuviðkas mokyklas, bet ir faktiðkai nustojo rūpintis anksëiau jø paëiø ásteigtomis, visà dëmesà skirdamos lenkiðkoms mokykloms. Po „Vilnijos“ draugijos skundo 2003 m. atliktas auditas parodë, kad

ðiuose rajonuose lenkiðkø mokyklø moksleivio krepðelis daþnai yra kelis kartus didesnis nei ðalia esanèio lietuviðkø, todël pastarosiose vos uþtenka lèðø atlyginimams, nekalbant jau apie materialinès bazès gerinimà. Ðiek tiek geresná finansavimà gauna tos lietuviðkos mokyklos, kuriø steigėjai yra apskritis ir ministerija. Nedidelà finansinà paramà Rytø Lietuvos mokyklos gauna ið Tautos fondo ir Amerikos lietuviø fondo (Apie Vilniaus apskritis..., 2001).

Vienos lietuviðkos mokyklos ásikūrè senuose mokyklø pastatuose, kitos – dvarø rûmuose ar buvusiose kolúkiø kontorose, dar kitos – buvusio vaikø darþeliø patalpose arba gyvenamuose namuose, kartais nuomojamuose ið privaèio asmenø. Tokia padëtis negalėjo tenkinti nei ðvietimo darbuotojø, nei Lietuvos Respublikos Vyriausybës. 1992 m. prasidėjo naujò patalpø statybos. Iki ðiol pastatyta Ðalèininkø Lietuvos tûkstantmeèio, Jaðiùnø, Rieðës vidurinės, Karvio, Lavoriðkiø (ðios mokyklos statybai lèðø skyrè Amerikos lietuviai) ir Visalaukiø pradinès lietuviðkos mokyklos. Baigiamos statyti Eidiðkiø ir Kalveliø vidurinės mokyklos, Kalesninkø, Èiuþkampiø, Butrimonio ir Eitminiðkiø mokyklose atliktas kapitalinis remontas. Ðalèininkuose, Kalveliuose, Ðumske, Mostiðkèse ir Rûkainiuose lietuviðkø mokyklø mokytojams buvo pastatytos gyvenamosios patalpos (butai arba namai). 1996 07 25 LR Vyriausybè priëmè „Rytø Lietuvos socialinio vystymo 1996–2000 m. programà“ (nutarimas Nr. 882), kuri pratàsta iki 2003 metø. Ðiai programai vykdyti Vilniaus apskrities virðininko administracijai skiriamos tikslinès lèðos, kurios naudojamos ne tik mokyklø statybai ar remontui, bet ir inventoriui ásigyti bei modernizuoti (Informacija apie lietuviðkas..., 2001). Taèiau ðio lèðø aiðkiausiai nepakanka.

Iki ðiol didþioji dalis lietuviðkø mokyklø, ypaè tos, kuriø steigėjais yra rajonø savivaldybës, dirba nepatenkinamomis sàlygomis, glaudþiasi maþai tinkamose, ankðtose patalpose, kai kurios jø priverstos dirbti keliomis pamainomis, kai tuo tarpu ðalia esanèio nelietuviðkø mokyklø patalpos daþnai yra erdvios ir suremontuotos, o neretai ir pustuðtës (Apie Vilniaus apskritis..., 2001). Ið esmës tai yra tik racionalaus patalpø persikirstymo, atsivþelgiant á mokiniø skaièio, klausimas, taèiau sulaukti geranoriðkumo ið ðios savivaldybiø lietuviðkoms mokykloms vis dar nerealu. Kol kas tik Juodðiliø „Ðilo“ vidurinė mokykla turi normalias darbo sàlygas, kai tuo tarpu tokias sàlygas turi 90% lenkø ir rusø mokyklø.

Sparèiai augant lietuviðkø mokyklø ir mokiniø skaièiui, èmè trûkti mokyklø vadovø ir mokytojų. Ministerija kreipèsi á ðalies pedagogus, kviesdama juos dirbti Vilniaus ir Ðalèininkø rajonuose. LR Vyriausybës 1992 08 31 nutarimu Nr. 641 „Dël tarnybiniø atlyginimø jauniems specialistams pedagogams, vykstantiems dirbti á Rytø Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklas“, 1992 12 15 nutarimu Nr. 951 „Dël Rytø Lietuvos kaimuose dirbanèio bendrojo lavini-

mo mokyklø mokytojų“, 1993 12 28 ministro ásakymu Nr. 1520 „Dël priedø mokėjimo mokytojams pensininkams“ sudarytos lengvatos èia atvykstantiems mokytojams. Daug pedagogø ið ávairiø ðalies rajonø atsiliepè á ministerijos kvietimà ir atvyko èia dirbti. Tarp jø buvo ir tokiø, kurie atvaþiavo todël, kad nepritapo savo mokyklose arba uþ paþeidimus buvo atleisti ið darbo. Juos viliojo Vyriausybës teikiamos lengvatos. Greit jø paslaugø teko atsisakyti. Pagaliau blogėjant ðalies ekonominei situacijai, nuo 1994 m. minèti Vyriausybës nutarimai nebuvo vykdomi, o ministro ásakymas atðauktas. Tai labai pablogino lietuviðkø mokyklø padëtà ðioje teritorijoje (Informacija apie lietuviðkas..., 2001).

Abiejuose rajonuose dirba daug mokytojų pensininkø, o pakeisti jø nėra kuo. Aukðtøjø mokyklø absolventai arba ið kitø rajonø atvykà pedagogai neturi kur gyventi, susiduria su neáprasta kalbine aplinka, sunkiomis darbo sàlygomis. Aukðtøjø mokyklø absolventus nustojus skirstyti á darbovietes, nerasta bûdø, kaip pritraukti jaunuosius specialistus á mokyklas. Iðeitimai galètø bûti palanki kreditavimo sistema (Dël mokyklinio amþiaus vaikø..., 1996).

Neskiriama pakankamai lèðø mokytojų kvalifikacijai ir atestacijai, nesukurta pedagogø kvalifikacijos tobulinimo sistema tiems mokyklø vadovams bei mokytojams, kurie silpnai moka valstybinà kalbà. Maþėjant rusø kalba besimokanèio mokiniø skaièiui, padaugès bedarbiø mokytojų, tarp jø ir gerø specialistø, kurie, pakankamai iðmokà lietuviø kalbà, galètø dirbti lietuviø mokyklose (Dël mokyklinio amþiaus vaikø..., 1996).

Dideliø problemø lietuviø pradinio klasio mokytojams kelia vaikø, atėjusio á pirmàjà klasè ir visai nemokanèio valstybinès kalbos, mokymas. Faktiðkai nesteigiamos ðvietimo ir mokslo ministerijos parengtame mokymo plane rekomenduotos, bet neprivalomos parengiamosios klasès ðeðiamèiams (Dël mokyklinio amþiaus vaikø..., 1996).

Lietuviðkø mokyklø diskriminacija Vilniaus ir Ðalèininkø rajonuose pasireiðkia ne tik maþesniu finansavimu ir prastesnėmis ankðtomis patalpomis. Pertvarkant mokyklø tinklà ir ávedant profilinà mokymà jauèiamas siekis pakenkti lietuviðkoms mokykloms. Ðtai 2001 m. rugsėjo mènese Ðalèininkø rajono meras kreipèsi á ðvietimo ir mokslo ministerijà, praýdamas sutikimo likviduoti 4 lietuviðkas pradinio mokyklas, motyvuodamas tuo, kad jose neliko vaikø, nors iki tol jose mokèsi nuo 6 iki 19 moksleiviø, negana to, ðio mokyklø pedagogai buvo atleisti net nesulaukus ministerijos atsakymo, kuris, susipaþinus su realia padëtimi, buvo neigiamas. Ðio mokyklø likvidavimas mokyklø tinklo pertvarkos programoje apskritai nebuvo numatytas. Tuo tarpu apie 5 to paties rajono lenkø pradinio mokyklø, kuriose mokosi vos po 4–6 vaikus, panaikinimà net nebuvo uþsiminta. Iðlaikomos ir visos lenkiðkos pradinès bei pagrindinès mokyklos, nekreipiant dèmesio, kad kai ku-

riose jė per mąpai mokiniė (pvz., Baumiliėkiė, Jurgelioniė, Āarkaiėiė, Versekos pagrindiniė mokyklė 9-oje klasėse mokosi po 1–3 vaikus), mąpas atstumas tarp mokyklė ir geras susisiekimas, kai tuo tarpu esant nors menkiausiai galimybei lietuviėkas vidurines mokyklas stengiamasi paversti pagrindinėmis, pagrindines – pradinėmis, taip pat trukdoma ėemesnė pakopos lietuviėkoms mokykloms, padidėjus mokiniė skaiėiui, pereiti Ā aukėtesnė pakopā. Vilniaus ir Āalėininkė rajonė savivaldybė profilinā mokymā āvedė visoms vidurinėms mokykloms nepaisydamos, ar jos atitinka ministerijos nustatytus kriterijus (Dėl Āalėininkė pradinė..., 2001). Apskritai švietimo ir mokslo ministerija bei Vilniaus apskrities virėininko administracijos švietimo inspekcija nuolat susiduria su teisė aktė pąeidinėjimu ėiuose rajonuose (Apie Vilniaus apskrities..., 2001), kuriė pagrindinė prieġastis – dvigubė standartė taikymas lietuviėkoms ir lenkiėkoms mokykloms.

Vilniaus ir Āalėininkė rajonuose ākurtos naujos lietuviė pradinė mokyklos negali peraugti Ā pagrindines ir vidurines dėl savivaldybiė tarybė priimtė sprendimė, kuriais nustatyta, kad minimalus moksleiviė skaiėius klasėje arba mokykloje turi bėti 5. Tuo tarpu lenkė mokykloms tas nutarimas netaikomas; po 1996 m. lenkė pradinė mokyklos be apribojimė pleėiamos Ā pagrindines, o pagrindinės – ā vidurines. Esant tokiai švietimo padėėiai, kai savivaldybiė tarybos yra švietimo āstaigė steigėjos, susidaro galybė tvarkyti savo nuėjiūra ir nevykdyti āstatymė. Iki ėiol minėtė rajonė savivaldybė, kurioms yra aktuali aiėkiai per tankaus mokyklė tinklo pertvarka likviduojant neperspektyvias mąpakomplektes mokyklas, jokios savo programos neparengė (Dėl mokyklinio amėiaus vaikė..., 1996).

TAUTINIŲ MĄPUMŲ MOKYKLŲ PROBLEMAS VILNIAUS IR ĀALĖININKŲ RAJONŲ SAVIVALDYBĖSE

Kaip jau minėta, pagrindinė prieġastis, dėl kurios nelietuviai tėvai leidėia savo vaikus ā lietuviėkas mokyklas, yra ta, kad tautiniė mąpumė mokyklose prastai iėmokoma valstybinė lietuviė kalbos, kuri ėiuo metu yra bėtina norint sėkmingai integruotis ā ėalies visuomenė – bendrauti, studijuoti ir dirbti. Autoriaus atlikta sociologinė apklausa patvirtino, kad dauguma nelietuviė Rytė Lietuvos gyventojė lietuviėkai iėmoks-ta ne specialiuose kursuose (jie nėra populiarūs ir lankomi daugiausiai valdininkė bei tarnautojė) ar tautiniė mąpumė mokyklose, o bendraudami su aplinkiniais, mokydamiesi ar studijuodami lietuviėkose mokyklose, taip pat per lietuviėkā ġiniaskleidā.

Dėiugu, kad kai kurios Vilniaus miesto tautiniė mąpumė mokyklos stengiasi iėlaikyti tautiėkumā ieėkodamos galimybiė kuo platesnei integracijai. Pagal mokymo planā lietuviė kalba dėstoma nuo I klasė, kai kuriose āvestas sustiprintas lietuviė kalbos moky-

mas, kitur ėiam dalykui panaudojamas maksimalus pamokė skaiėius, kai kuriose klasėse mokoma iė lietuviė mokykloms skirtė vadovėliė, naudojami lietuviėki pratybė sėsiuviniai, papildomos mokymo priemonės. Visė dalykė mokytojai vaikus moko lietuviėkos terminijos, kai kur atskirus dalykus bandoma dėstyti valstybine kalba. Apskritai valstybė rūpinasi, kad tautiniė mąpumė mokyklė moksleiviai mokyėsi iė vadovėliė, paraėytė tos mąpumos kalba; ėie vadovėliai leidėiami Lietuvoje (vien lenkė mokykloms iki 1997 m. iėleista apie 170 skirtingė vadovėliė) arba perkami uėsienyje (Dėl tautiniė mąpumė..., 1998).

Kitokia padėtis Vilniaus ir Āalėininkė rajonuose esanėiose tautiniė mąpumė mokyklose. Ėia lietuviė kalba taip pat dėstoma nuo I klasė, taėiau dąniausiai nespecialistė, kartais net lietuviėkai nemokanėiė mokytojė, be to, nėra lietuviėkos kalbinė aplinkos, todėl vaikai kalbos neiėmoksta. Beveik nebandoma dėstyti dalykė valstybine kalba (rekomendacijė istorijā ir geografijā dėstyti lietuviė kalba nelabai paima), mokytojai nėpino lietuviėkė terminė, todėl moksleiviams kyla sunkumė atliekant egzaminė uėduotis ir stojant ā aukėtāsias mokyklas (Dėl tautiniė mąpumė..., 1998).

Anaiptol ne visos ėio regiono tautiniė mąpumė mokyklos geba tinkamai ugdyti Lietuvos pilietā, dąnai nerodoma derama pagarba Lietuvos valstybė simboliams, formaliai minimos, o kartais ir neminimos valstybė šventė, pernelyg daug dėmesio skiriama kitai valstybei (Dėl tautiniė mąpumė..., 1998).

Apskritai daugelis tautiniė mąpumė mokyklė mokytojė yra jau garbaus amėiaus (pensininkai sudaro 10–15 % ėiė mokyklė personalo), dauguma jė nemoka valstybinė kalbos, todėl dąniausiai neskaito ėalies švietimo dokumentė ir pedagoginė spaudos, nėpino naujoviė ir nesugeba naujoviėkai dirbti. Dalis tokie mokytojė nenori dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo kursuose, jė dalykinė ir metodinė ġinios neatitinka reikalavimė, keliamė ėiuolaikinei mokyklai (Dėl tautiniė mąpumė..., 1998). ėi kadrė problema sunkiai sprendėjama, nes nėra juridinio pagrindo valstybinė kalbos nemokantā pedagogā atleisti iė darbo. Ėia praverstė amėiaus cenzas.

IŠVADOS

Atkėrus Lietuvos nepriklausomybė sovietinis mokyklė tinklas buvo pertvarkytas pagal gyventojė poreikius. Lietuvos Respublikos vyriausybė vykdo demokratiėkā švietimo politikā – didėiojoje ėalies dalyje buvo sėkmingai iėsprastos tautinio švietimo problemos sudarant gyventojams galimybes pagal poreikius leisti vaikus mokyti valstybine arba tautiniė mąpumė kalba. Sudėtingiausia tautinio švietimo padėtis lenkė vyraujamose Vilniaus ir Āalėininkė rajonė savivaldybėse, kuriė vietos valdėia vykdo prolenkiėkā švietimo politikā. Ji pasireiėkia visokeriopa lietuviėkė mokyklė diskriminacija, visė pirma truk-

dymu jas steigti ir plėsti bei gerokai mažesniu finansavimu. Nors Vyriausybės ir Vilniaus apskrities administracijos pastangomis, nepaisant vietos lenkų politikų pasipriešinimo, buvo įsteigta pakankamai lietuviškų mokyklų, jė būklė dėl lėdų trūkumo yra labai bloga: ankėtos ir prastos patalpos, trūksta inventoriaus ir pedagogų. Todėl lietuviškos mokyklos negali priimti visų norinėjų. Vyriausybė turi imtis priemonių, kad šios savivaldybės vienodai finansuotų visas mokyklas, nepaisant mokymo kalbos, be to, skirtų papildomą finansavimą lietuviškų mokyklų materialinei bazei pagerinti.

Netrukus nustos galioti Rytų Lietuvos rajonų socialinės plėtros programa, kuri buvo labai svarbi plečiant lietuviškų mokyklų tinklą Vilniaus ir Ąalėininkų rajonų savivaldybėse. Atsiųvelgiant á specifiną padėtá, lietuviškų mokyklų tinklo plėtra šiose savivaldybėse turėtų dar kurá laiká iđlikti viena prioritetinų Vyriausybės veiklos srėiė. Todėl šia programá tikslinga pakoreguoti ir pratásti suteikiant tiesioginá finansavimą iđ valstybės biudžeto.

Analizuojamu laikotarpiu mokyklų tinklas Vilniaus ir Ąalėininkų rajonų savivaldybėse smarkiai pakito. Iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dauguma šio rajonų mokyklų buvo miđrios, o du treėdaliai moksleivių mokėsi rusų kalba, nors šioje teritorijoje vyrauja lenkų tautybės gyventojai. Tuo tarpu lietuviams ėia faktiškai nebuvo sudarytos sálygos mokytis gimtája kalba. Atkūrus nepriklausomybą padėtis iđ esmės pasikeitė. Ankėčiau buvę uřguiti vietos lietuviai ėmė reikalauti lietuviškų mokyklų, o lenkai ėmė teikti pirmenybą lenkiškoms mokykloms. Todėl sovietmeėiu itin populiarių miđrių mokyklų beveik neliko – jos buvo iđskirstytos arba reorganizuotos á vienakalbes, daugiausia lenkiškas ir lietuviškas. Atitinkamai smarkiai (3 kartus) sumažėjo rusiškų mokyklų – jas dabar lanko tik rusų bei baltarusių tautybės gyventojai. Tenkinant ne tik vietos lietuvių, bet ir tautinių maųumų poreikius mokytis vaikus valstybine lietuvių kalba, itin smarkiai (net 15 kartų) iđaugo lietuviškų mokyklų skaiėius. Dabar lietuviškas mokyklas lanko apie 40% šio rajonų moksleivių, taigi kelis kartus daugiau, nei yra lietuvių tautybės gyventojų, ir šis nuodimtis būtų dar didesnis, jei ne prolenkiška savivaldybių ųvietimo politika. Tokia disproporcija, kylanti dėl objektyvių priežasėių (nelietuviai tėvai linkę leisti vaikus á lietuviškas mokyklas visų pirma dėl to, kad tautinių maųumų mokyklose prastai iđmokoma valstybinės lietuvių kalbos ir jas baigę moksleiviai sunkiau integruojasi á šalies gyvenimą), ateityje gali turėti didelá poveiká nacionaliniams procesams. Tikėtina, kad lietuviškas mokyklas lankę jaunuoliai greėiau pasiduos asimiliacijai, nes mokykliniame amžiuje kaip tik formuojasi nacionalinė savimonė ir mokykla šiame procese atlieka labai svarbų vaidmená Paųymėtina, kad lietuviškas mokyklas lanko daug vietos lenkų moksleivių, nepasiųyminėių stipria nacionaline savimone. Sovietmeėiu vietos lenkai gana lengvai pasidavė rusifikacijai, o dabar jiems iđky-la realus lietuvių pavojus.

Tautinių maųumų mokyklose būtina uętikrinti mokymo kokybą, siekti, kad jose būtų gerai iđmokoma lietuvių kalbos ir tinkamai atliekamas pilietinis uędymas. Tam visų pirma reikia iđsprásti kadrų problemá. Šiuo metu didelė pedagogų dalis tautinių maųumų mokyklose yra vyresnio amžiaus, nepakankamos kvalifikacijos ir prastai moka lietuvių kalbá. Lietuvos ųvietimo koncepcijos skyriuje „Tautinių maųumų vaikų ir jaunimo uędymas“ yra iđdėstytas tautinių maųumų mokyklų modelis. Taėiau neturint šio mokyklų plėtros programos, tenkinamasi atskirais ųvietimo ir mokslo ministerijos nurodymais bei iniciatyva, kylanėia iđ paėių mokyklų bendruomenių ar atskirų mokytojų. Šaliai reikalinga Tautinių maųumų mokyklų raidos koncepcija. Derėtų sutarti dėl to, kad lietuvių kalbai visose šalies mokyklose būtų skiriamas vienodas pamokų skaiėius; tiek lietuvių, tiek tautinių maųumų mokyklose būtų dėstoma pagal vienodá programá ir vadovėlius.

Jei Lietuvos valstybė nepatirs nepalankių politinių sukrėtimų, labai tikėtina, kad lietuvių tendencijos bent jau artimiausius dešimtmeėius iđliks tiek visoje šalyje, tiek Rytų Lietuvos regione. ųvietimo srityje tai pasireikš lietuviškų mokyklų ir jų moksleivių skaiėiaus bei nuodimėio didėjimu ir atitinkamai tautinių maųumų mokyklų nykimu. Kol kas dar sunku pasakyti, kaip paveiks ųvietimo ir tautinių procesų raidá narystė Europos Sąjungoje bei neiđvengiamai padidėsianti imigracija, ypaė iđ besivystanėių Azijos šalių.

Literatūra

- Pileckas M. (2002). *Tautiniai procesai Rytų Lietuvoje 1990–2001 m.* Magistro darbas. Vilnius, VPU.
- Pileckas M. (2003). Rytų Lietuvos gyventojų nacionalinės sudėties kaita po nepriklausomybės atkūrimo. *Geografija*. 39(1): 40–45.
- Pileckas M. (2004). Tautinio ųvietimo raida Rytų Lietuvoje atkūrus nepriklausomybą. *Ekonominiai ir demografiniai pokyėiai bei ųvietimo problemos Rytų ir Vidurio Europoje: tarptautinės mokslinės konferencijos darbai. Vilnius. 2003 10 9–11.* 88–98.
- 1989 metų visuotinio gyventojų surađymo duomenys. (1991). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Vilnius.
- Gyventojai pagal lytá amžius, tautybą ir tikybá. 2001 metų visuotinio gyventojų surađymo duomenys. (2002). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Vilnius.
- 1989–1990 mokslo metų bendrojo lavinimo mokyklų tituliniai lapai. ųvietimo informacinių technologijų centras (ĐITC) Vilnius.
- 1994–1995 mokslo metų bendrojo lavinimo mokyklų tituliniai lapai. Vilnius, ŠITC.
- Bendrojo lavinimo mokyklų ir jų moksleivių pasiskirstymas pagal mokymo(si) kalbá 2001–2002 m. m. Suvestinė. (2002). Vilnius, ĐITC.
- Dėl mokyklinio amžiaus vaikų uędymosi poreikio tenkinimo Vilniaus apskrityje. Paųyma. (1996). Parengė R. Klepaėienė, D. Sabienė ir kt. Vilnius, ųvietimo ir mokslo ministerijos ųvietimo priežiūros skyrius (ĐMM ĐPS).

Lenkiško švietimo padėtis Lietuvoje ir lietuviško švietimo padėtis Lenkijoje. Paþyma. (1998). Parengė D. Sabienė. Vilnius, ÐMM ÐPS.

Dėl tautinio maþumø švietimo. Paþyma. (1998). Parengė R. Klepačienė, D. Sabienė, R. Zungailienė. Vilnius, ÐMM ÐPS.

Apie Vilniaus apskrities švietimą. Paþyma. (2001). Parengė D. Sabienė. Vilnius, ÐMM ÐPS.

Rytø Lietuvos mokykla. Paþyma. (2001). Parengė D. Sabienė. Vilnius, ÐMM ÐPS.

Informacija apie lietuviðkas mokyklas Rytø Lietuvoje. Paþyma. (2001). Parengė D. Sabienė. Vilnius, ÐMM ÐPS.
Dėl Šalėininkø pradinio mokyklø likvidavimo Šalėininkø rajone pagrãstumo. Paþyma. (2001). Parengė D. Sabienė, R. Mačulienė, R. Zungailienė. Vilnius, ŠMM ŠPC.

Marijus Pileckas

Vilnius Pedagogical University

DEVELOPMENT OF NATIONAL EDUCATION IN VILNIUS AND ŠALĖININKAI DISTRICTS AFTER RESTORING THE INDEPENDENCE

Summary

An important problem in countries with unequal national composition, particularly in ethnically mixed regions is national education. From this viewpoint in Lithuania most problematic is a compact, dominated by Poles region situated around the Vilnius city, also called Southeast Lithuania, 'Vilnija' (in Lithuanian) and 'Wilenszczyzna' (in Polish).

The Republic of Lithuania after restoration of its independence applies a democratic education policy pointed to meet the requirements of the population to educate their children in Lithuanian or national minorities' schools. This is important for improving the national intercourses and the successful tackling of problems of national education. Since the soviet net of schools, pointed to Russification, did not meet the new requirements, it was necessary to improve it. Changes of national education are most significant in the ethnically mixed East Lithuanian region, particularly in territories dominated by national minorities.

The situation of national education is most problematic in the districts of Vilnius and Šalėininkai dominated by Poles, where authorities apply the pro-Polish policy of education. The Lithuanian schools are strongly discriminated, predominantly through a lower sponsorship. Although Lithuanian government and the administration of the Vilnius region, despite opposition of local authorities, has founded a sufficient number of Lithuanian schools, their state because of poor sponsorship is miserable: cramped and poor premises, the lack of teachers and tools. Therefore Lithuanian schools cannot accommodate all those who wish to study in them. The government of Lithuania must take measures to ensure that all schools, despite the education language, in those districts gain the same sponsorship and, furthermore, provide

additional sponsorship for improving the state of Lithuanian schools.

After restoring the independence the net of schools in Vilnius and Šalėininkai districts has strongly changed. In the soviet period most schools in these districts were mixed (Lithuanian-Polish-Russian, Polish-Russian, Lithuanian-Russian) and about 2/3 of Polish schoolchildren were taught in the Russian language. This affected Russification of Poles, predominantly through the outspread of the Russian language among this nationality. Lithuanian schools were lacking and Lithuanians were constrained to educate their children in the Polish or Russian languages. After restoring the independence the situation has essentially changed: Lithuanians demand Lithuanian schools, and Poles prefer Polish schools. Therefore many mixed schools were transformed or resolved into one-nationality schools, predominantly Polish and Lithuanian. Due to the national revival of Poles the number of Polish schools has strongly increased and consequently the number of Russian schools has strongly decreased (about 3 times). After restoration of Lithuania's independence the national minorities need to learn the Lithuanian language. This is particularly important for the integration of national minorities into Lithuanian society. As in schools of national minorities the teaching of Lithuanian language is poor, non-Lithuanians tend to educate their children in Lithuanian schools. As a result of these requirements the number and rate of Lithuanian schools and their students in Vilnius and Šalėininkai districts has widely increased (about 15 times!). At present, in Lithuanian schools study about 40% of schoolchildren – several times above the rate of the Lithuanian nationality, so about a quarter of schoolchildren of national minorities, predominantly Polish, attend Lithuanian schools. As the individuality undergoes formation in school age, this strongly influences the national identity of these schoolchildren and is one of the most important forces driving the assimilation of national minorities in this region as well as in the country.

A concept of development of national minorities' schools on the state level is needed. In schools of national minorities it is necessary to ensure the quality of education in general, as well as the teaching of the Lithuanian language and training of public spirit. To ensure this, it is necessary first to improve the qualification of teachers, because many teachers in schools of national minorities have insufficient qualification, are of advanced age and badly know Lithuanian. To improve the teaching of Lithuanian, it is necessary also to expand the number of lessons. Additionally, many subjects must be taught in Lithuanian.

If the current political situation in Lithuania does not change, the trends of increasing the number and rate of Lithuanian schools and their schoolchildren in Vilnius and Šalėininkai districts will continue, similarly as the associated trends of assimilation of national minorities. It is difficult to predict the impact on those processes of the integration of Lithuania into the European Union and the increasing immigration.